

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HÓA HÀ NỘI

KHOA VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ

-----*****-----

KHÓA LUẬN TỐT NGHIỆP

CHUYÊN NGÀNH: VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ

**TANG MA CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ Ở XÃ YÊN THÀNH
HUYỆN QUANG BÌNH, TỈNH HÀ GIANG**

Sinh viên thực hiện:

BÀN THỊ LINH

Người hướng dẫn:

TH.S ĐỖ KIỀU ANH

Hà Nội - 2015

LỜI CẢM ƠN

Trước tiên, em xin chân thành cảm ơn các Thầy, Cô trong khoa Văn hóa Dân tộc thiểu số đã tạo những điều kiện thuận lợi để bài khóa luận này được hoàn thành. Em xin chân thành cảm ơn ThS. Đỗ Thị Kiều Nga, người trực tiếp hướng dẫn, định hướng cho em trong quá trình thực hiện đề tài.

Em cũng xin chân thành cảm ơn phòng Văn hóa và Thông tin huyện Quang Bình, UBND xã Yên Thành, các thầy cúng và các ông bà, các cô chú người Dao ở xã Yên Thành đã cung cấp tư liệu và tận tình giúp đỡ cho em trong quá trình nghiên cứu thực tế.

Do thời gian cũng như kinh nghiệm nghiên cứu có hạn nên bài khóa luận này không tránh khỏi những thiếu sót. Rất mong nhận được sự đóng góp ý kiến của thầy cô, bạn bè để đề tài được hoàn thiện hơn.

Em xin chân thành cảm ơn!

Sinh viên thực hiện

BÀN THỊ LINH

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
CHƯƠNG 1: KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI DAO ĐỎ VÀ TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ Ở XÃ YÊN THÀNH, HUYỆN QUANG BÌNH, TỈNH HÀ GIANG.....	10
1.1. Khái quát về người Dao Đỏ ở Yên Thành	10
1.1.1. Đặc điểm địa bàn cư trú.....	10
1.1.2. Nguồn gốc, dân số và phân bố dân cư	13
1.1.3. Đặc điểm đời sống kinh tế	15
1.1.4. Đặc điểm xã hội truyền thống.....	16
1.1.5. Đặc điểm văn hóa.....	19
1.2. Tín ngưỡng dân gian của người Dao Đỏ ở Yên Thành	22
1.2.1. Thế giới quan dân gian.....	22
1.2.2. Một số hình thức thờ cúng	25
Tiểu kết chương 1.....	28
CHƯƠNG 2: TANG MA TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ Ở XÃ YÊN THÀNH, HUYỆN QUANG BÌNH, TỈNH HÀ GIANG.....	29
2.1. Khái quát về tang ma.....	29
2.1.1. Quan niệm về cái chết và sự sống sau cái chết.....	29
2.1.2. Khái niệm tang ma và nghi lễ tang ma	30
2.2. Nghi lễ tang ma truyền thống của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành... 33	
2.2.1. Công việc chuẩn bị.....	33
2.2.2. Làm ma.....	34
2.2.3. Làm chay	43
2.3. Tang ma trong những trường hợp ngoại lệ	

2.4. Những kiêng kỵ và lễ tang.....	54
Tiểu kết chương 2.....	56
CHƯƠNG 3: TANG MA CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ Ở XÃ YÊN THÀNH	
TRONG BỐI CẢNH HIỆN NAY	58
3.1. Thực trạng tang ma của Dao đỏ.....	58
3.1.1. Quan niệm về tang ma	58
3.1.2. Biến đổi trong nghi lễ.....	59
3.2. Tang ma của người Dao đỏ với việc xây dựng đời sống văn hóa mới ở Yên Thành.....	61
3.2.1. Định hướng của Đảng và Nhà nước.....	61
3.2.2. Tác động của chính sách đối với tang ma.....	62
3.2.3. Đánh giá chung	63
3.3. Giải pháp và khuyến nghị	67
3.3.1. Một số khuyến nghị.....	67
3.3.2. Một số giải pháp.....	68
Tiểu kết chương 3.....	70
KẾT LUẬN	71
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	73
PHỤ LỤC	75

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Việt Nam là một quốc gia đa dân tộc với một nền văn hóa đa dạng trong thống nhất. Văn hóa là dòng chảy xuyên suốt quá khứ, hiện tại và tương lai của một dân tộc. Trải qua hàng nghìn năm dựng nước và giữ nước, mỗi dân tộc đã tạo dựng cho mình một kho tàng văn hóa đồ sộ, một truyền thống văn hóa riêng để phân biệt với các dân tộc khác. Những giá trị văn hóa đó tạo nên bản sắc văn hóa tộc người, làm thành những chuẩn mực để phân biệt tộc người này với tộc người kia.

Trong các tộc người thiểu số ở nước ta, người Dao có dân số khá đông, xếp vào hàng thứ 9 với khoảng 751.067 người (2009), cư trú chủ yếu ở các tỉnh vùng cao biên giới phía Bắc như Lào Cai, Hà Giang, Tuyên Quang, Cao Bằng, Lạng Sơn... Người Dao có nhiều nhóm ngành khác nhau lại cư trú trên địa bàn nhiều tỉnh đã tạo nên những sắc thái văn hóa phong phú và đa dạng. Trong số 7 nhóm Dao địa phương thì ở Hà Giang có Dao Đỏ, Dao Tiền, Dao Quần Trắng, Dao Áo Dài, Dao Lô Gang và Yên Thành một trong những xã tập trung đông người Dao Đỏ.

Người Dao đỏ ở Yên Thành bảo tồn được nhiều loại hình văn hóa dân gian và nếp sống của cộng đồng có tính chất tộc người. Trong đó, nghi lễ theo chu kỳ đời người như sinh đẻ, cưới xin, tang ma, cấp sắc là một trong những biểu hiện cụ thể vừa mang tính xã hội vừa mang tính tôn giáo. Đó là những giá trị văn hóa điển hình phản ánh những mối quan trọng trong cuộc đời mà bất kỳ người Dao Đỏ nào cũng phải trải qua.

Tang ma là nghi lễ cuối cùng trong chu kỳ một đời người, nghiên cứu tang ma giúp chúng ta hiểu rõ hơn về vũ trụ quan, nhân sinh quan, các quy tắc ứng xử giữa con người với con người trong gia đình, cũng như trong cộng đồng xã hội,

cộng đồng tộc người,... Ngoài giá trị đạo đức còn nhiều ý nghĩa và giá trị to lớn khác như giá trị về văn học, nghệ thuật...

Hiện nay trong xu thế hội nhập mở cửa, xu thế toàn cầu hóa, người Dao Đỏ cũng như nhiều tộc người thiểu số khác đang đứng trước những thách thức to lớn làm biến đổi, mai một các giá trị văn hóa truyền thống. Chính vì vậy, vấn đề bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa dân tộc đang là việc làm cấp thiết.

Với các lý do trên, tôi mạnh dạn chọn nghiên cứu *Tang ma của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành, huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang* làm đề tài khóa luận tốt nghiệp cử nhân ngành Văn hóa dân tộc thiểu số.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

*** Tài liệu nghiên cứu về người Dao:**

Dưới thời phong kiến, có tác phẩm *Kiến văn tiểu lục*, Lê Quý Đôn không chỉ đề cập đến nguồn gốc mà còn mô tả khái quát về cách ăn mặc và cuộc sống di cư của một số nhóm người Man (người Dao) ở nước ta.

Từ thập kỷ 60 đến nay xuất hiện nhiều công trình nghiên cứu về người Dao, trong đó đáng chú ý là công trình của Phan Hữu Dật và Hoàng Hoa Toàn: *Một số vấn đề dân tộc học Việt Nam*. Các tác giả đã đề cập đến nhiều vấn đề từ nguồn gốc lịch sử, dân số, kinh tế, văn hóa của các ngành Dao cũng như của người Dao Đỏ. Tuy nhiên trong đó chưa đề cập đến tang ma của người Dao Đỏ.

Tiếp theo có thể kể đến cuốn sách *Nhận diện văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam* của Nguyễn Đăng Duy. Tác giả đã giới thiệu những nét khái quát nhất về văn hóa 53 dân tộc thiểu số về các mặt: Dân số, địa bàn cư trú, văn hóa sản xuất, văn hóa tổ chức đời sống, văn hóa vật chất, văn hóa tinh thần, theo cách không chỉ mô tả mà còn phân tích ý nghĩa văn hóa của hiện tượng văn hóa được giới thiệu.

Trong cuốn *Người Dao ở Việt Nam* của các tác giả Bé Viết Đăng, Nguyễn Khắc Tụng, Nông Trung, Nguyễn Nam Tiến đã đề cập đến các vấn đề như dân số, nguồn gốc lịch sử, phân loại các ngành Dao, các hình thái kinh tế, phong tục, tôn giáo tín ngưỡng. Ở công trình nghiên cứu này, lần đầu tiên diện mạo người Dao được trình bày khá toàn diện cả về lịch sử, kinh tế, xã hội, văn hóa. Tuy nhiên tang ma của người Dao Đỏ được trình bày rất sơ lược.

Đáng chú ý nhất là công trình *Văn hóa truyền thống người Dao ở Hà Giang* của Phạm Quang Hoan – Hùng Đình Quý. Cuốn sách này cũng đề cập khá chuyên sâu về văn hóa cổ truyền trong đó có các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ đời người của hai nhóm Dao ở tỉnh Hà Giang là Dao Đỏ và Dao Áo Dài (Dao Tuyển).

*** Tài liệu nghiên cứu về tang ma:**

Tác giả Hà Thị Nhuận với công trình nghiên cứu *Nghi lễ ma chay của người Dao Đỏ ở xã Bản Qua, huyện Bát Sát, tỉnh Lào Cai*, khóa luận tốt nghiệp đại học ngành dân tộc học. Đây là công trình nghiên cứu tương đối chi tiết về quá trình tiến hành các nghi lễ trong tang ma của người Dao Đỏ ở xã Bản Qua, huyện Bát Sát, tỉnh Lào Cai.

Trong cuốn "*Tập tục chu kỳ đời người của các tộc người - ngôn ngữ Mông - Dao*", Th.s Đỗ Đức Lợi đã trình bày về các tập tục trong chu kỳ đời người của dân tộc Dao nói chung. Trong đó cũng có vài dòng về những nghi lễ theo chu kỳ đời người Dao Đỏ.

Tác giả Tản Kim Phú với cuốn sách viết về *Nghi lễ trong việc cưới – tang của người Dao Khâu (ở Sìn Hồ, Lai Châu)*. Đây là cuốn sách viết tương đối đầy đủ về những nghi lễ trong việc cưới và việc tang của người Dao Khâu ở Sìn Hồ.

Như vậy, các công trình nghiên cứu trên đã ít nhiều đề cập đến những nghi lễ trong chu kỳ đời người của người Dao Đỏ trong đó có tang ma. Song phần lớn các tác phẩm trên nghiên cứu trên một phạm vi rộng với những đặc trưng văn hóa của người Dao và Dao Đỏ nói chung, chưa làm rõ được những sắc thái phong phú, đa dạng, đặc

trung của văn hóa Dao Đỏ ở xã Yên Thành, huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang để từ đó rút ra những giá trị tiêu biểu của tộc người. Tuy nhiên, kết quả từ các công trình nghiên cứu trên là những tư liệu vô cùng quý báu mà chúng tôi có thể tận dụng, kế thừa để hoàn thành bài khóa luận này.

3. Mục đích nghiên cứu

Bước đầu tập hợp và hệ thống hóa các tài liệu nghiên cứu có liên quan đến vấn đề tang ma của người Dao Đỏ nói chung và người Dao Đỏ tỉnh Hà Giang nói riêng.

Thông qua việc nghiên cứu tang ma của người Dao Đỏ ở Yên Thành, đề tài mong muốn có thể làm rõ những giá trị văn hóa tốt đẹp, giàu bản sắc của người Dao đỏ.

Từ kết quả nghiên cứu biến đổi và nguyên nhân biến đổi tang ma của người Dao đỏ trong bối cảnh hiện nay, đề tài sẽ bước đầu đưa ra một số khuyến nghị, giải pháp cho việc giữ gìn và phát huy những giá trị văn hoá truyền thống của người Dao đỏ ở Yên Thành nói riêng, người Dao ở Việt Nam nói chung.

4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của đề tài là: Người Dao đỏ và tang ma của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành, huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang.

Phạm vi nghiên cứu: xã Yên Thành, huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang. Trong đó khóa luận chỉ tập trung tìm hiểu một số vấn đề liên quan đến tang ma như: thế giới quan dân gian, quan niệm về cuộc sống và cái chết, nghi lễ làm ma chay, kiêng kỵ và để tang.

5. Phương pháp nghiên cứu

Để thực hiện đề tài này, chúng tôi sử dụng phương pháp điền dã dân tộc học là chính. Thông qua việc điền dã, chúng tôi tiến hành phỏng vấn một số thầy mo, người cao tuổi trong làng và quan sát thực tiễn đám ma của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành. Để có thể lưu giữ các tư liệu thực tế, chúng tôi cũng sử dụng các thiết bị kỹ thuật số như máy ảnh, máy ghi âm .

Bên cạnh đó, phương pháp nghiên cứu tài liệu thứ cấp cũng được sử dụng để thực hiện đề tài. Trước khi tiến hành điều tra khảo sát, người nghiên cứu tiến hành thu thập các tài liệu liên quan đến vấn đề nghiên cứu như sách, luận văn, luận án, bài tạp chí, báo mạng... Trên cơ sở đó phân tích, thống kê, so sánh,... các tư liệu, tài liệu thu thập được, phát hiện những vấn đề chưa được đề cập và giúp cho việc nghiên cứu đạt hiệu quả.

6. Đóng góp của khóa luận

Đề tài nghiên cứu về tang ma của người Dao đỏ sẽ góp thêm nguồn tư liệu về những giá trị văn hóa truyền thống phong phú giàu bản sắc của người Dao ở Việt Nam.

Các giải pháp mà đề tài đề xuất sẽ góp phần nào giúp các nhà quản lý xây dựng các chính sách cụ thể, phù hợp hơn cho việc giữ gìn và phát huy các giá trị văn hoá truyền thống của dân tộc Dao.

Kết quả của khóa luận cũng có thể sử dụng làm tài liệu tham khảo cho các cán bộ làm công tác văn hóa, những người nghiên cứu về văn hóa truyền thống của dân tộc thiểu số nói chung và dân tộc Dao nói riêng.

7. Bố cục của khóa luận

Ngoài phần *Mở đầu*, *Kết luận*, *Phụ lục*, nội dung chính của khóa luận được trình bày trong 3 chương chính:

Chương 1: Khái quát về người Dao Đỏ và tín ngưỡng dân gian của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành, huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang

Chương 2: Tang ma truyền thống của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành, huyện Quang Bình, tỉnh Hà Giang

Chương 3: Tang ma của người Dao Đỏ ở xã Yên Thành trong bối cảnh hiện nay

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Bình (2009), *Văn hóa các dân tộc thiểu số vùng Đông Bắc*, Trường ĐHVH Hà Nội.
2. Nông Quốc Chân (2003), *Trang phục cổ truyền của người Dao ở Việt Nam*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
3. Nguyễn Đăng Duy (2004), *Nhận diện văn hóa các dân tộc thiểu số Việt Nam*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
4. Nguyễn Đăng Duy, *Văn hóa tâm linh*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
5. Bế Việt Đăng, Nguyễn Khắc Tụng, Nông Trung, Nguyễn Nam Tiến (1970), *Người Dao ở Việt Nam*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
6. Diệp Đình Hoa (2002), *Người Dao ở Trung Quốc*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội.
7. Vinh Hồ (2005), *Tang ma theo tục lệ cổ truyền*, Nxb Văn hóa dân tộc.
8. Phạm Quang Hoan – Hùng Đình Quý (1999), *Văn hóa truyền thống người Dao ở Hà Giang*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
9. Hoàng Lương (2005), *Văn hóa các dân tộc vùng Tây Bắc Việt Nam*, Trường Đại học Văn hóa, Hà Nội.
10. Hoàng Nam (2004), *Văn hóa các dân tộc vùng Đông Bắc Việt Nam*, giáo trình trường Đại học Văn hóa, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
11. Hà Thị Nhuận (2002), *Nghi lễ ma chay của người Dao Đỏ ở xã Bản Qua, huyện Bát Sắt, tỉnh Lào Cai*, khóa luận tốt nghiệp đại học ngành dân tộc học,
12. Tản Kim Phú, *Nghi lễ trong việc cưới – tang của người Dao Khâu (ở Sơn Hồ, Lai Châu)*, Nxb Văn hóa – Thông tin.

13. Sở Văn hóa Thể thao và Du lịch tỉnh Hà Giang, Hùng Đình Quý (1994) chủ biên, *Văn hóa truyền thống các dân tộc Hà Giang*.
14. Trần Hữu Sơn (2012), *Những bài ca giáo lý của người Dao*, Nxb Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
15. Lý Hành Sơn (2003), Các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ đời người của nhóm Dao Tiền ở Ba Bể, Bắc Kạn, Nxb Khoa + học xã hội, Hà Nội.
16. Phạm Côn Sơn (2008), *Gia lễ xưa*, Nxb Thanh Niên, Hà Nội.
17. Phạm Côn Sơn (2008), *Nề nếp gia phong*, Nxb Thanh Niên, Hà Nội.
18. Trần Ngọc Thêm (1995), *cơ sở văn hóa Việt Nam*, Nxb Giáo Dục, Hà Nội.
19. Ngô Đức Thịnh (1993), *Văn hóa vùng và phân vùng văn hóa Việt Nam*, Hà Nội.
20. Nguyễn Quang Vinh (1999), *Một số vấn đề người Dao Quảng Ninh*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
21. Viện Dân tộc học (1978), *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
22. 1998, Sự phát triển văn hóa xã hội của người Dao – hiện tại và tương lai. Kỷ yếu hội thảo. Hà Nội.
23. Viện dân tộc học (2007), *Sổ tay về các dân tộc Việt Nam*, Nhà xuất bản Văn học, Hà Nội.
24. Viện dân tộc học (1978), *Các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội.